

РОМАНОВА

Ольга Вікторівна –

кандидат філологічних наук,
науковий співробітник відділу
зарубіжних і слов'янських
літератур Інституту літератури
ім. Т.Г. Шевченка НАН України

ЕСТЕТИКА ТВОРЧОСТІ ЙОНА ФОССЕ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ТРАДИЦІЇ

Нобелівська премія з літератури 2023 року

Нобелівську премію з літератури у 2023 р. присуджено норвезькому письменнику-постмодерністу Йону Фоссе (Jon Fosse) за «новаторські п'єси та прозу, які висловлюють невимовне». Як зазначено в пресрелізі Нобелівського комітету, «його величезний творчий доробок, написаний норвезьким нюношком, охоплює різноманітні жанри і складається з великої кількості п'єс, романів, поетичних збірок, есеїв, дитячих книжок, перекладів. І хоча сьогодні Йон Фоссе є одним із найпопулярніших у світі драматургів, він стає все більш визнаним завдяки своїй прозі».

Ключові слова: Нобелівська премія з літератури, Йон Фоссе, норвезький постмодернізм, мінімалізм.

Сто двадцять років віддаляє Йона Фоссе від Бйорнстєрне Бйорнсона, першого норвежця, який отримав Нобелівську премію з літератури у 1903 р. Потім були Кнут Гамсун (1920), нерозпізнаний Бйорнсоном геній, та Сігрід Унсет (1928), майстриня історичної психологічної прози. Усі норвезькі митці, попередники Йона Фоссе, мали не лише стійку соціальну позицію, яку не змінювали протягом життя, а й схожу творчу естетику, що вирізняє норвезьку літературу з-поміж інших.

Боротьба за незалежність Норвегії від Швеції у XIX ст. позначилася передусім на культурному відродженні нації, тому недаремно Генрік Вергеланн, письменник, громадський діяч, лідер національної радикальної партії, приділяв особливу увагу просвітництву як своєрідній філософії життя. Генріку Ібсену належить оригінальна і досить смілива реформа драматургії, розуміння та сприйняття якої європейським, а згодом і світовим товариством привело до радикальних змін у театрі. Такий стрімкий розвиток мистецької норвезької думки не сповільнюється ані в XX ст., ані в XXI ст.

Йон Фоссе народився 29 вересня 1959 р. у портовому місті Геугесунн в Норвегії, дитинство провів у Страндебармі, де свого часу жив письменник Ганс Кінк (1885–1926), сім разів номінований на Нобелівську премію. Фоссе навчався у Бер-

Фото: Tom A. Kolstad

ЙОН ФОССЕ (Jon Fosse) –

норвезький письменник, перекладач, один з найпопулярніших сучасних драматургів. Написав понад 70 творів у різних жанрах, перекладених близько 50 мовами світу, його п'єси ставилися в усіх європейських країнах, а також у США, Бразилії, Австралії, Китаї, Японії, Ірані.

Йон Фоссе народився в 1959 р. в норвезькому місті Гезусунні в родині торговця фруктами. За його словами, формування його духовних поглядів відбувалося у середовищі квакерів. Нещасний випадок у дитинстві, який мало не став летальним, істотно вплинув на його творчість уже в зрілому віці. Писати почав у 12 років, підлітком хотів стати рок-гітаристом, грав також на скрипці. В молодості перебував під впливом комуністичних та анархічних ідей, зараховував себе до хіпі. У Бергенському університеті вивчав філософію, соціологію, порівняльне літературознавство. У студентські роки почав писати ноношком, його дебютний роман «Червоний, чорний» (1983) написано під впливом нюнорського письменника Тар'єя Весааса. У 1987 р. отримав ступінь магістра з літератури. Як драматург дебютував у 1994 р. п'єсою «І ми ніколи не розлучимося». Спочатку був членом норвезької церкви, хоча й називав себе атеїстом, але у 2012 р. приєднався до католицької церкви та добровільно пройшов реабілітацію, щоб вирішити свої давні проблеми із вживанням алкоголю. Найвідоміші твори: дилогія «Меланхолія» (1995, 1996), трилогія «Неспання» (2007, 2012, 2014), цикл «Септологія» (2022).

Йон Фоссе — лауреат багатьох літературних премій. З 2011 р. йому надано право постійного проживання у Гроттені (резиденція на території Королівського палацу в центрі Осло, що належить державі) — це честь, дарована королем Норвегії за внесок у норвезьке мистецтво та культуру. З 2001 р. має державний грант, який забезпечує йому мінімальний дохід до настання пенсійного віку. У 2003 р. удостоєний звання кавалера Національного ордену за заслуги перед Францією. Посів 83-тє місце в списку 100 геніїв сучасності за версією *The Daily Telegraph*. Був серед літературних консультантів проекту *Bibel 2011* — норвезького перекладу Біблії.

генському університеті на літературознавця; працював журналістом та редактором у різних виданнях.

Уважне прочитання творчого доробку нобелівського лауреата вказує насправді на тісний зв'язок з традиціями, які є основою норвезького мистецтва, тим самим ядром, навколо якого вибудовується формула, що стала осердям його творів: віра, людина, природа. Кожен із цих елементів — багатшаровий простір літературних експериментів на вічні теми, тому формулювання Нобелівського комітету — «за його новаторські п'єси та прозу, які висловлюють невимовне» — окреслює літературний шлях сучасного норвезького митця, який, на думку членів журі, знайшов естетичні засоби вираження складних і водночас простих істин, які всі розуміють, але не промовляють уголос.

Помилково вважати неспішність мови Йона Фоссе відображенням статичності сюжету, оскільки йдеться передусім про авторське відчуття простору та часу, яке різниться залежно від фізіології сприйняття світу. Складно знайти у творах письменника відкрите засудження або виправдання соціального зла, як це було в Ібсена чи Унсет. Проте пошуки витоків, різновидів того, що змушує людину страждати, робить її немічною та розгубленою, зануреною у пошуки власного сенсу існування на осі добра—зла, аналіз притаманних людині емоцій зумовили популярність творів норвезького письменника серед читачів з різних куточків світу.

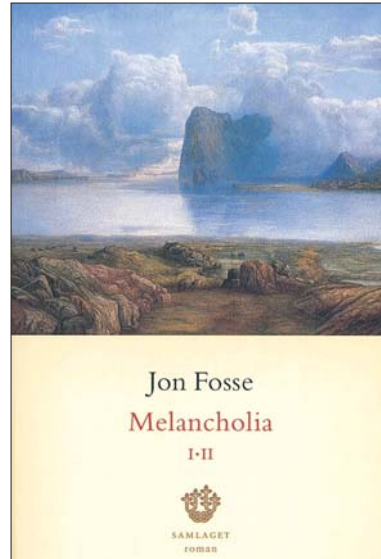
Світова літературна спільнота, на відміну від норвезького суспільства, починала знайомство з творчістю Йона Фоссе з його драматичних творів, поступово відкриваючи для себе романи та есеї письменника. Перший роман «Червоний, чорний» вийшов друком у 1983 р., і відтоді Фоссе невтомно видає майже щороку по кілька творів різної форми. Жанровий спектр його творчості надзвичайно широкий і цікавий: від традиційної форми роману та оповідань до драм, поезій і лібрето.

Увага сучасного «медійного» суспільства прикута насамперед до театрального доробку письменника. Як і в часи античності та середньовіччя, коли довгі й складні тексти вимагали

коментарів знавців та часу на власні роздуми, драма і сьогодні компенсує й пришвидшує цей складний процес пізнання. Це знову повертає нас до думки про природність, а не штучність (яка зазвичай притаманна постмодерністським творам) стилю Йона Фоссе, тобто класична антична драма, яка у XIX–XX ст. зазнала ібсенівської та беккетівської трансформації згідно з вимогами тогочасного суспільства, оновилася і залишилася актуальною у своєму мінімалізмі зовнішніх факторів сенсорного подразнення. Обмежена кількість декорацій, дійових осіб та місць подій, як-от у «Хтось прийде» (1992), «Рамбуку» (2007) чи у «Дівчині у жовтому плащі» (2010), зосереджує увагу на почуттях та думках; некваплива мова творів дає змогу глядачеві заповнити паузи власним відчуттям тих етичних та естетичних проблем, з якими, на думку Фоссе, стикається кожна людина.

Віра, моральність, пошуки Бога також є невід'ємною частиною літературних пошуків митця. Біблійні алюзії та метафори, плінність мови, особлива композиційна структура різної інтенсивності роблять його прозу доволі складною для сприйняття. І проблема полягає не лише у мові. Це окреме суперечливе та вічне питання, зокрема й до перекладачів Йона Фоссе, який, до речі, і сам постійно працює над перекладами від «Едди» та античної драми до Кафки і Сент-Екзюпері. Йон Фоссе, який був викладачем в Академії літератури в Бергені і виховував покоління майбутніх норвезьких письменників та поетів, добре розуміє, який вплив має правильно створена пауза, вдала метафора чи мінімалістичний пейзаж, що є відображенням душевного стану героя твору, як, наприклад, у романі «Ранок та вечір» (2000) (в українському перекладі Ірини Сабор вийшов друком у журналі «Всесвіт» у 2007 р., № 5-6) чи в трилогії «Неспання» (2007), «Сни Олава» (2012), «Втома» (2014), яку було відзначено Літературною премією Північної Ради в 2015 р.

Проте навчитися «біблійному» баченню дійсності навряд чи можливо. Алюзія на св. Петра чи долю Йосипа та Марії, благословен-

Картина норвезького художника Ларса Гертервіга «Острів Боргоя» на обкладинці роману-дилогії Йона Фоссе «Меланхолія». У цьому творі письменник, майстерно занурюючись у підсвідомість свого героя, фокусується на соціальному досвіді й духовних муках Ларса Гертервіга, який страждав на психічні розлади, довгий час змушений був перебувати після втечі з психіатричної лікарні, до якої його помістили, і зрештою покінчив життя самогубством. За життя Гертервіг був практично невідомим, визнання прийшло до нього вже після смерті — сьогодні це один з найвідоміших норвезьких художників XIX ст.

ня життям чи погляд з потойбіччя, особистий містичний досвід Йона Фоссе та втілення цього досвіду в поетичних збірках «Ангел з водою в очах» (1986), «Пес та ангел» (1992), «Світла темрява. Дев'ять пісень» (2015) є підтвердженням цього.

Творчість як втілення божественного поєднано у Йона Фоссе з традиційними пошуками призначення самого митця. Це виражено й у темі музики, яка фоново постійно присутня у творах письменника через його особисту пристрасть до неї ще з юних років. Романи «Меланхолія I» (1995) та «Меланхолія II» (1996), присвячені норвезькому художнику Ларсу Гертервігу (1830–1902), стали основою лібрето до опери австрійського композитора Георга Фрідріха Хааса, що дозволяє нам з упевненіс-

тю говорити про синестезійність стилю Фоссе, коли зображення, текст та звук поєднані та співіснують у межах прозового твору.

«Септологія», масштабний літературний проєкт на тисячі сторінок, вочевидь є продовженням пошуків Йона Фоссе у спілкуванні зі світом і Богом, творенням нової форми роману ХХІ ст.

Творчість Йона Фоссе уособлює своєрідний парадокс синхронного розвитку літератури,

коли нащадок скальдів (вплив яких важко не помітити в його творчості) все ж таки обирає шлях містичних пошуків, які пов'язані з традицією середньовічних видінь, відкриваючи таким чином можливість нерационального творення мистецтва, позбавленого часової належності, проте сповненого універсальності, що долає кордони між мовою та походженням, проєктуючи все крізь вічні цінності.

Olha V. Romanova

Taras Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1933-1013>

AESTHETICS OF JON FOSSE'S WORK: TRENDS AND TRADITIONS

Nobel Prize in Literature 2023

The Nobel Prize in Literature in 2023 was awarded to the Norwegian postmodernist writer Jon Fosse “for his innovative plays and prose which give voice to the unsayable”. According to the Nobel Committee, “his immense oeuvre written in Norwegian Nynorsk and spanning a variety of genres consists of a wealth of plays, novels, poetry collections, essays, children’s books and translations. While he is today one of the most widely performed playwrights in the world, he has also become increasingly recognised for his prose”.

Keywords: Nobel Prize in Literature, Jon Fosse, Norwegian postmodernism, minimalism.

Cite this article: Romanova O.V. Aesthetics of Jon Fosse’s work: trends and traditions. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2023. (12): 43–46. <https://doi.org/10.15407/visn2023.12.043>